

ZBIGNIEW MIKOŁAJEWICZ
Uniwersytet Opolski

Przedmiotowa struktura inwestycji przemysłowych wyrazem przemian strukturalnych w polskim przemyśle

STRUKTURA, PRZEMIANY STRUKTURALNE, RESTRUKTURYZACJA

Warunkiem, a równocześnie wyrazem skutecznej i efektywnej transformacji polskiej gospodarki są przekształcenia jej dotychczasowych struktur. Kształtowane przez kilka minionych dziesięcioleci – stosownie do istniejących wówczas możliwości i uwarunkowań oraz preferencji i potrzeb ówczesnego systemu politycznego i gospodarczego – struktury te wymagają dziś głębokich zmian i przeobrażeń.

Struktura gospodarki, rozumiana jako zbiór jej elementów składowych, ich relacje wzajemne i stosunek do całości zbioru rozpatrywana może być według różnych kryteriów

i w różnych układach, tworząc rozmaite przekroje strukturalne, które mogą być przedmiotem dalszych podziałów i coraz bardziej szczegółowych badań*. Struktury gospodarcze są dynamiczne, znajdują się w ciągłym ruchu. To właśnie ruch, zmiany poszczególnych elementów większej całości, ich ciągły, zróżnicowany w tempie i skali rozwój (lub regres) prowadzi do zmian w istniejących strukturach i do kształtowania nowych struktur.

Ogólną prawidłowością jest, że im bardziej złożona, rozwinięta i dojrzała jest gospodarka danego kraju, tym większe znaczenie ma rodzaj budujących ją elementów, wzajemne ich relacje i więzi – a więc jej struktura. W miarę rozwoju określonej gospodarki następuje przejście od struktur prostych do bardziej złożonych, z rosnącą ilością elementów składowych, przy coraz bardziej rozbudowanych relacjach i współzależnościach pomiędzy tymi elementami i całością układu, jakim jest gospodarka naro-

* W pracach wielu autorów zajmujących się problematyką wzrostu gospodarczego i polityki ekonomicznej (Z. Bartosik, S. Felbur, A. Karpiński, P. Karpuś, A. Łukaszewicz, S. Marciniak, M. Nasilowski, J. Pajestka, Z. Sadowski, B. Winiarski) formułowane są różne określenia struktury gospodarczej, a także cytowane są definicje innych autorów różnych orientacji i szkół ekonomicznych.

dowa. Zmiany we wzajemnych relacjach poszczególnych elementów gospodarki (zmiany strukturalne) dokonują się głównie pod wpływem różnic w tempie ich rozwoju. Stopa wzrostu różnych składników gospodarki może być i z reguły jest bardzo zróżnicowana, zmienna w czasie i przestrzeni, a ogólny wzrost gospodarczy jest konsekwencją szybkiego wzrostu tych (kluczowych) sektorów gospodarki, które cechuje wysoka efektywność gospodarowania, tj. relacja pozyskanego efektu do ponoszonych nakładów. (Stąd ważna i rosnąca rola struktury jako aktywnego, jakościowego czynnika wzrostu gospodarczego i rozwoju społecznego we współczesnej gospodarce).

Procesy takie, zwłaszcza w krajach gospodarczo rozwiniętych, nasilają się, co oznacza przyspieszenie tempa i skali zmian strukturalnych. Władze państwowe w tych krajach zajmują wobec tych procesów postawę aktywną i starają się na nie wpływać, stosując różne środki i instrumenty oddziaływania.

Poczynania władz państwowych lub innych władz i podmiotów publicznych, prowadzące do rozwoju pewnych elementów zastanej struktury w sposób szybszy od pozostałych, są wyrazem stosowanej przez nie polityki strukturalnej. Polityka strukturalna zatem – to całokształt środków i instrumentów (ekonomicznych, prawnych, organizacyjnych i innych) wyrażających określone preferencje władzy lub podmiotu gospodarczego, stosowanych w procesie kształtowania pożądanych przezeń struktur gospodarczych. Polityka zmian strukturalnych była podstawową formą prowadzonej przez rządy wielu krajów Europy Zachodniej i Dalekiego Wschodu aktywnej polityki gospodarczej, w tym zwłaszcza polityki przemysłowej, nasilonej wyraźnie (w wyniku kryzysu energetycznego) w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Obecnie polityka strukturalna przejawia się głównie w postaci procesów tzw. *r e s t r u k t u r y z a c j i* gospodarki, jej sekcji, działów, regionów i innych elementów składowych, a także restrukturyzacji bezpośrednich podmiotów gospodarczych (przedsiębiorstw). Restrukturyzacja to skrót

myślowy, wyrażający proces przebudowy struktury, utożsamiany na ogół ze zmianami w strukturze gospodarki (w tym przemyśle) powodującymi rozwój szczególnie tych elementów struktury, które oznaczają nowoczesność, wyższą jakość i z reguły wyższą efektywność od rozwiązań dotychczasowych.

Restrukturyzacja, realizowana w sposób celowy i zamierzony, może być uznana jako najbardziej dojrzała forma prowadzenia polityki zmian strukturalnych. Jednak nie każda zmiana struktury jest restrukturyzacją, lecz tylko taka, która spełnia trzy podstawowe kryteria (Karpiński 1992, s. 155):

1. ma świadomy i zamierzony charakter,
2. kształtowana jest według określonego programu,
3. wdrażana jest przy zastosowaniu odpowiednich mechanizmów i instrumentów ekonomicznych.

Zmiany strukturalne będące wynikiem różnokierunkowych i z różną intensywnością dokonywanych przemian, zachodzących w sposób żywiołowy, stochastyczny, pod wpływem często przypadkowych i niekontrolowanych bodźców, nie będące wynikiem świadomego zamiaru – nie są restrukturyzacją.

Nie każda zmiana strukturalna jest więc restrukturyzacją, podczas gdy każdy przejaw restrukturyzacji jest równocześnie zmianą strukturalną.

PRZEDMIOTOWA STRUKTURA POLSKIEGO PRZEMYSŁU

Celowa i zamierzona zmiana struktury, określana pojęciem "restrukturyzacja", może być różnie rozumiana i – jako pojęcie wieloznaczne – rozpatrywana w różnych przekrojach i z różnego punktu widzenia, m.in. jako: restrukturyzacja podmiotowo-własnościowa, organizacyjna, przedmiotowa, produktowa, technologiczna, przestrzenna, finansowa itp.

Restrukturyzacja przedmiotowa przemysłu wyraża celowe i zamierzone zmiany, odpowiadające jego dawnemu podziałowi (wg KGN) na gałęzie, branże, rodzaje przemysłu, a obecnie (wg EKD) na sekcje, działy, grupy i klasy.

Struktura przedmiotowa polskiego przemysłu kształtowała się przez okres minionego półwiecza w warunkach scentralizowanego systemu zarządzania i pod wpływem wielu uwarunkowań natury doktrynalnej, politycznej, militarnej itp., preferujących rozwój przemysłu ciężkiego i wydobywczego, a także w warunkach wyznaczających polskiemu przemysłowi określone zadania w ramach b. RWPG. Wszystkie wymienione wyżej uwarunkowania sprzyjały rozwojowi produkcji nienowoczesnej, niskoprzetworzonej, wysoce energo- i materiałochłonnej, wymagającej dużych nakładów kapitałowych

i równocześnie nakładów pracy żywej na jednostkę produkcji, a przy tym o znacznej uciążliwości i szkodliwości dla środowiska i zdrowia istot żywych. Ponadto stopień uzależnienia wielu rodzajów produkcji, a nawet całych branż i gałęzi przemysłu od bardzo chłonnych i mało wymagających rynków RWPG, w tym zwłaszcza krajów b. ZSRR, okazał się bardzo wysoki i niekorzystny dla rozwoju i unowocześniania przemysłu polskiego.

Po roku 1989 dotychczasowe uwarunkowania i wynikające z nich ograniczenia rozwojowe uległy likwidacji. Załamanie dawnych więzi gospodarczych (ze Wschodem) oraz pojawienie się nowych powiązań produkcyjnych i handlowych z rozwiniętymi krajami Europy i świata stworzyło możliwość, a zarazem i konieczność dokonania daleko idących zmian strukturalnych w polskim przemyśle, w tym również jego głębokiej restrukturyzacji przedmiotowej.

Strukturę przedmiotową polskiego przemysłu u progu procesów transformacji gospodarki (1989 r.) wyróżniał niekorzystny, relatywnie bardzo duży udział tradycyjnych gałęzi przemysłu: wydobywczego (górnictwo i kopalnictwo), metalurgicznego, lekkiego i spożywczego, przy stosunkowo niskim udziale nowoczesnych gałęzi przemysłu: maszynowego, precyzyjnego, elektrotechnicznego, elektronicznego, chemicznego, poligraficznego itp. Podobne struktury miały również inne europejskie kraje demokracji ludowej. Skalę różnic w stosunku do grupy rozwiniętych krajów Europy i świata obrazuje tabela 1.

Oceniając różnice w strukturze przedmiotowej przemysłu Polski i wymienionych krajów z punktu widzenia wielkości i rodzajów angażowanych przez poszczególne gałęzie przemysłu czynników produkcji oraz wynikających stąd relacji ekonomicznych (efekt/nakład) uznać należy strukturę polskiego przemysłu za mniej korzystną, m.in.

z uwagi na jego:

– wysoką kapitałochłonność, wobec relatywnie dużego udziału wybitnie kapitałochłonnych przemysłów: wydobywczego i metalurgicznego,

- wyższą od przeciętnej materiałochłonność, zwłaszcza przemysłu metalurgicznego, paliwowego, spożywczego,
- wysoką energochłonność, kształtowaną przez przemysły: wydobywczy, metalurgiczny, energetyczny,
- wysoką importochłonność, wywołaną znaczącym udziałem przemysłu metalurgicznego (rudzie żelaza) i lekkiego (bawełna, skóry).

Stwierdzić przy tym należy, że gałęzie, których udział w strukturze polskiego przemysłu był w 1989 r. relatywnie duży, a zwłaszcza przemysł wydobywczy i metalurgiczny, wyróżniają się wysokim zapotrzebowaniem na czynniki produkcji w Polsce trwale deficytowe, jakimi są: kapitał (inwestycyjny) oraz pochodzące z importu surowce i materiały. Wysokie natomiast zaangażowanie pracy żywej w przemyśle lekkim i duża surowcchłonność przemysłu spożywczego nie powinny stanowić istotnej bariery w rozwoju tych gałęzi, gdyż obydwa te czynniki produkcji występują w Polsce w dostatecznej ilości, obecnie nawet w nadmiarze.

Tabela 1. Struktura produkcji przemysłowej w 1989 roku (w %, ceny bieżące)

Wyszczególnienie	Polska	Czechosłowacja	Węgry	RFN	Francja	Hiszpania 1988	Wielka Brytania 1988	Włochy 1987	USA	Japonia
górnictwo i kopalnictwo	5,5	5,1	5,8	1,8	1,8	2,0	4,4	1,1	.	.
energia elektryczna	4,1	4,5	8,6	7,8	5,4	9,8	7,2	8,2	.	.
przemysł przetwórczy, w tym:	90,4	9,4	85,6	90,3	92,8	88,2	88,4	90,7	100	100
– metalurgiczny	10,3	11,2	10,5	5,6	6,8	6,4	5,2	7,7	5,0	7,5
– maszynowy i metalowy	25,2	28,2	24,8	42,3	34,3	26,1	32,8	26,8	40,2	49,3
– chemiczny	12,6	13,2	16,3	18,6	17,2	15,8	15,8	18,8	19,0	14,1
– drzewny, papierniczy, poligraficzny	5,2	5,6	4,7	6,4	9,3	8,3	10,7	8,2	13,0	9,2
– lekki	11,7	8,0	7,3	4,0	5,6	6,7	5,0	12,5	5,1	4,4
– spożywczy	21,2	18,9	17,9	10,3	15,3	20,0	14,0	11,4	14,0	10,6

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1992, s. 528.

Niekorzystny był natomiast niski udział w strukturze polskiego przemysłu gałęzi będących nośnikami nowoczesności i postępu, zwłaszcza elektromaszynowego i chemicznego, a także papierniczego i poligraficznego. Przemysły te wyróżniają się ponadto relatywnie niską nakładochłonnością podstawowych czynników produkcji, a w konsekwencji – wyższą od przeciętnej relacją osiąganą nadwyżki ekonomicznej do ponoszonych kosztów jej pozyskania.

W tej sytuacji oczywisty wydaje się wniosek o potrzebie restrukturyzacji (świadomej, celowej, zamierzonej) polskiego przemysłu, w kierunku przemysłów mniej nakładochłonnych, bardziej nowoczesnych i konkurencyjnych, określanymi mianem “lokomotywy rozwoju” gospodarczego i społecznego, za który uznaje się powszechnie różne działy i grupy przemysłu elektromaszynowego i chemicznego. Wniosek ten nie znajduje jednak potwierdzenia w realnych procesach dotychczasowych przemian strukturalnych polskiego przemysłu.

INWESTYCJE W OKRESIE PRZEMIAN I TRANSFORMACJI W POLSCE

Podstawą trwałego rozwoju, unowocześnienia i restrukturyzacji gospodarki, w tym przemysłu, są niezbędne inwestycje. Bez inwestycji niemożliwe byłyby dywersyfikacja i poprawa jakości produkcji, bez inwestycji niewyobrażalne są: postęp i zmiany w technice i technologii wytwarzania.

Zakres realizowanych w Polsce inwestycji w latach dziewięćdziesiątych jest relatywnie duży. Przejściowy spadek nakładów inwestycyjnych w pierwszym okresie transformacji, tj. w latach 1990–1992, okazał się znacznie mniejszy niż innych kategorii makroekonomicznych, w szczególności PKB i akumulacji (por. tab. 2).

Od roku 1994 obserwuje się bardzo dynamiczny i trwale wzrastający przyrost nakładów inwestycyjnych, znacznie przewyższający tempo wzrostu produktu krajowego brutto i funduszu akumulacji. W okresie 1990–1997 PKB wzrósł w Polsce o 26,1%, fundusz akumulacji o 53,2%, natomiast nakłady inwestycyjne aż o 81,6%. Udział inwestycji w PKB po przejściowym spadku z 19,6% w 1990 r. do 17,5% w r. 1992 i 16,1% w 1994, osiągnął w 1996 r. poziom 18,1%, a w 1997 – 19,3%.

Nakłady inwestycyjne (liczone w cenach stałych) na 1 mieszkańca osiągnęły w 1997 r. poziom wyższy o 79,0% w porównaniu z rokiem 1990, a wartość brutto środków trwałych wzrosła w tym czasie o 18,2% (Rocznik Statystyczny GUS 1997, s. LVIII). Informacje powyższe wydają się świadczyć o odbudowie potencjału rozwojowego polskiej gospodarki, szczególnie widocznej w latach 1994–1997.

Tabela 2. Dynamika PKB, akumulacji i nakładów inwestycyjnych w latach 1990–1997 (ceny stałe)

Lp.	Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
	<u>Rok 1990 = 100</u>								
1.	Produkt Krajowy Brutto	100,0	93,0	95,4	99,0	104,2	111,4	118,1	126,1
2.	Akumulacja	100,0	79,9	69,5	78,4	85,5	106,1	126,8	153,2
3.	Nakłady inwestycyjne	100,0	95,9	96,3	98,5	106,5	124,7	148,6	181,6
	<u>Rok poprzedni = 100</u>								
4.	P K B	88,4	93,0	102,6	103,8	105,2	107,0	106,0	106,8
5.	Akumulacja	75,2	79,9	87,0	112,8	109,0	124,1	119,5	120,8
6.	Nakłady inwestycyjne	89,9	95,9	100,4	102,3	108,1	117,1	119,2	122,2

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1993, s. 130, 248; 1997, s. XLVII, 483, 502, 505; 1998, s. LI, 483, 509. Obliczenia własne.

W strukturze przedmiotowej nakładów inwestycyjnych, badanej na najwyższym poziomie dezagregacji, tj. według sekcji gospodarki narodowej, zachodziły w latach dziewięćdziesiątych istotne zmiany, często o dyskusyjnym charakterze (por. tab. 3).

Na podkreślenie zasługują:

a) systematyczny i głęboki spadek udziału nakładów inwestycyjnych na rolnictwo i leśnictwo: z około 15–18% w okresie gospodarki nakazowo-rozdziałowej i ponad 14% w ostatnim pełnym roku PRL do niespełna 3% w roku 1997,

b) duży i trwały spadek udziału nakładów inwestycyjnych na budownictwo mieszkaniowe: z około 20–25% w latach “realnego socjalizmu” do około 8% w ostatnich latach (1996–1997),

Tabela 3. Struktura nakładów inwestycyjnych w Polsce według sekcji w latach 1988–1997 (ceny bieżące)

Symb. sekcji	Wyszczególnienie	Udział % w nakł. inwest. ogółem w roku						
		1988	1990	1991	1992	1994	1996	1997
A	Rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo	14,4	11,7	4,4	3,2	3,0	3,6	2,9
B	PRZEMYSŁ	31,5	35,0	38,6	39,6	43,4	42,4	38,9
	w tym:							
C	Górnictwo i kopalnictwo	.	.	4,1	4,4	4,3	2,8	2,3
D	Działalność produkcyjna	.	.	23,9	22,7	24,8	26,2	25,5
E	Zaopatrzenie w energię, gaz, wodę	.	.	10,6	12,4	14,3	13,4	11,1
GH	Handel, naprawy, hotele i restaur.	3,0	3,6	5	6,6	7,4	8,2	9,5
I	Transport, składowanie, łączność	8,6	7,1	7,5	8,7	9,7	12,0	12,6
J	Pośrednictwo finansowe	.	.	2,5	3,6	4,7	4,7	6
K	Obsługa nieruchomości	.	.	28,7	24,1	14,9	11,0	11,5
	w tym: Budown. mieszkaniowe	21,6	25,5	27,8	22,2	12,5	8,0	8
M	Edukacja	2,9	2,8	2,8	2,5	2,2	2,6	2,7
N	Ochrona zdrowia i opieka społeczna	2,9	2,3	2,2	2,2	2,6	2,9	2,7

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1989, s. 198; 1992, s. 234; 1997, s. 484; 1998, s. 485. Obliczenia własne.

c) znaczny wzrost w ogólnych nakładach udziału inwestycji realizowanych w: przemyśle, handlu, naprawach, hotelach i restauracjach, transporcie i łączności,

d) pojawienie się nowych pozycji nakładów o rosnącym udziale inwestycji, jak: pośrednictwo finansowe, obsługa nieruchomości, wynajem i działalność związana z prowadzeniem interesów,

e) trwające przez wiele dziesięcioleci niedoinwestowanie sfery nieprodukcyjnej, tzw. infrastruktury społecznej: nauki, kultury, oświaty, zdrowia, opieki społecznej, sportu, turystyki, nie uległo poprawie – przeciwnie, w wielu dziedzinach ma miejsce głęboki regres.

Kierunki przemian przedmiotowej struktury nakładów inwestycyjnych, oceniane z punktu widzenia potrzeb społecznych i procesów dalszego cywilizacyjnego rozwoju kraju, mogą zatem budzić duży niepokój. Również dyskusyjny wydaje się bardzo wysoki udział przemysłu, sięgający 40 i więcej procent ogólnych nakładów inwestycyjnych w kraju.

W całym powojennym okresie przemysł zawsze pochłaniał znaczącą część nakładów inwestycyjnych, ale nigdy nie osiągnął takiego poziomu jak w latach 90., wynosił on bowiem:

- około 37% ogólnych nakładów w latach 1950–1955, tj. w okresie bogatego w inwestycje przemysłowe 6-letniego “planu socjalistycznej industrializacji”,
- około 34% w 10-leciu 1961–1970, kiedy to realizowano w Polsce ogromne i wysoce kapitałochłonne inwestycje surowcowe (zagłębia węgla brunatnego Turoszów i Konin wraz z wielkimi elektrowniami, kopalnie nowego zagłębia węgla kamiennego ROW, zagłębie siarkowe, kopalnie i huty miedzi LGOM),
- około 36% ogółu nakładów inwestycyjnych realizowanych w 10-leciu 1971–1980, w warunkach ówczesnego woluntaryzmu inwestycyjnego i tzw. planu otwartego z wielkimi inwestycjami Huty Katowice, Ursusa, FSM Bielsko–Tychy i innych wielkich przedsięwzięć.

Na tym tle około 40% i więcej nakładów inwestycyjnych w przemyśle lat 90. powinno zaowocować wielkim przyrostem potencjału wytwórczego przemysłu polskiego, jego gruntowną modernizacją, unowocześnieniem i zdecydowaną poprawą konkurencyjności w skali międzynarodowej. Widoczny brak tych efektów tłumaczyć można, zdaniem autora, wadliwą strukturą realizowanych po roku 1990 inwestycji przemysłowych.

INWESTYCJE PRZEMYSŁOWE OKRESU TRANSFORMACJI

W latach 1990–1997 poniesiono w Polsce nakłady inwestycyjne na sumę 310 410 mln zł (w cenach bieżących). Nakłady na realizację inwestycji przemysłowych wynosiły w tym samym czasie 125 992 mln zł, co stanowi 40,6% łącznych nakładów w całej gospodarce narodowej. Nakłady inwestycyjne, liczone w cenach stałych roku 1990, wynosiły w latach 1990–1991 odpowiednio 108 056 mln zł i 37 572 mln zł.

Analiza przedmiotowej struktury nakładów poniesionych na rozwój przemysłu wskazuje na duże zróżnicowanie tempa i kierunków inwestowania w sekcjach, działach lub gałęziach przemysłu. Badania dynamiki nakładów inwestycyjnych (tab. 4) potwierdzają wspomniane wcześniej bardzo wyraźne przyspieszenie tempa wzrostu inwestycji przemysłowych w okresie ostatnich 4 lat, tj. w latach 1994–1997.

Łącznie w latach 1990–1997 roczne nakłady inwestycyjne w przemyśle (w cenach stałych) wzrosły o około 82%, co oznacza średnioroczny przyrost o około 12%. Po przejściowym spadku rozmiarów inwestycji w latach 1991–1992 następuje stały ich wzrost, ze szczególnie wysoką dynamiką po roku 1993 (średnioroczny przyrost nakładów o około 17,4%). Dynamika inwestowania w latach 1990–1997 okazała się bardzo zróżnicowana w poszczególnych sekcjach przemysłu:

- najniższa (122,1%) w górnictwie i kopalnictwie,
- niższa od przeciętnej w działalności produkcyjnej (175,7%),
- najwyższa w zaopatrzeniu w energię elektryczną, gaz i wodę (228,1%).

Przeciętna dynamika nakładów w całym przemyśle wynosiła 182,2% (Rocznik Statystyczny GUS 1998, s. 484). Zróżnicowanie dynamiki nakładów inwestycyjnych w sekcjach i działach przemysłu widoczne jest jeszcze bardziej w wyniku analizy szczegółowej tendencji zmian w poszczególnych latach (tab. 4).

Analiza tabeli 4 pozwala zaobserwować następujące zjawiska:

1. W sekcji górnictwo i kopalnictwo miał miejsce znaczący wzrost nakładów w latach 1991–1992 oraz 1994–1995, przy relatywnie niewielkim ich załamaniu w roku 1993 i 1996.

2. W dziale zaopatrzenie w energię elektryczną, gaz, parę wodną i ciepłą wodę występował stały i znaczący wzrost nakładów we wszystkich latach badanego okresu.

3. Stały (za wyjątkiem roku 1992) i bardzo duży przyrost nakładów inwestycyjnych wystąpił w poszczególnych latach okresu 1991–1997 w dziale produkcja koksu, przetworów ropy naftowej i pochodnych. W konsekwencji – rośnie w skali niespotykanej dotychczas wielkość nakładów określanych dawniej (KGN) jako grupa gależy “przemysł paliwowo-energetyczny”.

Tabela 4. Dynamika nakładów inwestycyjnych w przemyśle według sekcji i działów w latach 1991–1997 (rok poprzedni = 100, ceny stałe)

Lp.	Sekcje i działy przemysłu	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
1.	Ogółem przemysł	97,1	98,3	100,7	120,7	115,0	120,0	113,8
2.	Górnictwo i kopalnictwo	117,5	103,5	87,8	115,8	102,7	96,0	100,2
3.	Zaopatr. w en. elektr., gaz i wodę	131,3	116,1	106,6	103,7	116,3	112,0	103,9
3.1.	w tym: zaopatr. w en. el., gaz, p.w.i c.w.	135,3	106,2	112,7	102,8	124,5	115,1	104,4
4.	Działalność produkcyjna	84,2	88,9	99,7	132,7	116,2	127,5	119,8
4.1.	Prod. koksu, przetw. ropy naftowej i pochodn.	132,0	94,7	134,4	141,5	106,3	154,2	101,2
4.2.	Produkcja metali	95,1	92,5	78,2	131,3	125,1	143,4	76,1
4.3.	Produkcja wyrobów z metali	83,1	90,7	115,0	168,6	72,7	152,0	130,8
4.4.	Produkcja maszyn i urządzeń	109,3	64,1	93,0	140,3	126,5	113,4	118,5
4.5.	Produkcja maszyn biurowych i komputerów	52,2	55,1	451,6	74,2	93,3	88,4	122,0
4.6.	Produkcja maszyn i aparat. elektrycznej	76,1	85,5	91,0	108,7	121,2	129,5	122,3
4.7.	Produkcja sprzętu i aparat. RTV i komunik.	102,4	261,9	88,3	11,6	80,0	189,0	89,4
4.8.	Produkcja instr. med., precyz. i opt., zegarów	61,7	98,0	96,0	145,2	129,1	126,0	122,7
4.9.	Prod. pojazdów mech., przyczep, naczep	54,9	39,2	77,4	101,7	170,1	177,1	242,2
4.10.	Produkcja pozost. sprzętu transportowego	84,3	58,2	143,2	179,0	79,8	98,0	104,9
4.11.	Produkcja chemikaliów i wyr. chemicznych	90,2	67,8	104,4	135,0	127,2	112,3	134,2
4.12.	Produkcja wyrobów z gumy i tworzyw szt.	100,1	149,2	140,8	103,9	156,6	138,1	122,5
4.13.	Produkcja z pozost. surowców niemetal.	105,8	93,9	119,0	165,4	112,6	130,5	121,5
4.14.	Produkcja tkanin	66,1	75,7	128,0	147,3	94,1	104,8	109,3
4.15.	Produkcja odzieży i futrzarstwo	40,2	165,2	87,9	118,3	102,1	95,0	110,2
4.16.	Produkcja skóry i wyr. ze skóry	70,6	131,2	65,1	135,2	126,8	107,6	118,8
4.17.	Produkcja art. spoż. i napojów	94,3	97,7	79,2	120,3	130,2	120,1	104,0
4.18.	Produkcja wyrobów tytoniowych	256,1	62,4	210,9	55,8	126,5	238,7	119,5
4.19.	Produkcja celulozowo-papiernicza	63,1	105,8	209,8	139,9	91,9	122,5	111,4
4.20.	Prod. drewna i wyrobów z drewna	56,1	142,4	124,4	164,1	132,7	96,4	179,0
4.21.	Produkcja wydawn. i poligraficzna	96,5	177,5	135,0	152,2	67,2	146,6	151,7
4.22.	Produkcja mebli, pozost. dział. prod.	59,6	116,8	99,7	189,8	125,8	95,3	122,8
4.23.	Zagospodarowanie odpadów	60,8	38,2	97,2	250,7	56,4	101,1	232,7

Źródło: Rocznik Statystyczny Przemysłu 1997, s. 165; Rocznik Statystyczny GUS 1998, s. 487.

4. Rosną dynamicznie nakłady w przemyśle produkującym:

- materiały budowlane,
- wyroby tytoniowe,
- wyroby celulozowo-papiernicze,
- wyroby z gumy i tworzyw sztucznych,

– pojazdy mechaniczne (samochody).

5. Wyraźnie niższa dynamika nakładów inwestycyjnych ma natomiast miejsce w odniesieniu do przemysłu:

- metalowego,
- maszynowego,
- maszyn biurowych i komputerów,
- maszyn i aparatury elektrycznej,
- sprzętu i aparatury RTV i komunikacyjnej,
- chemikaliów,
- wyrobów przemysłu lekkiego (włókienniczego, odzieżowego i skórzanego).

Wskazane wyżej zróżnicowane tempo inwestowania w różnych sekcjach i działach przemysłu znajduje potwierdzenie w badaniach struktury gałęziowej nakładów inwestycyjnych lat 1990–1997. Badania takie wskazują na bardzo wysoki, rosnący i utrzymujący się do roku 1996 udział przemysłu paliwowo-energetycznego w ogólnych nakładach inwestycyjnych przemysłu. Udział ten, dotychczas zawsze wysoki (ponad 20% nakładów w przemyśle), osiągnął w okresie transformacji, a w niektórych latach nawet przekroczył, poziom 40% łącznych nakładów w przemyśle (tab. 5).

Tabela 5. Struktura nakładów inwestycyjnych w przemyśle według gałęzi przemysłu

Lp.	Gałęzie przemysłu	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
1.	Paliwowo-energetyczny	24,3	21,7	30,6	35,2	37,7	40,8	40,4	38,2	31,9
2.	Metalurgiczny	6,7	9,4	9,7	8,8	6,4	5,3	6,0	7,4	7,2
3.	Elektromaszynowy	23,5	25,0	17,7	14,8	13,9	12,5	12,3	13,3	17,0
3.1.	– metalowy	3,4	3,5	2,7	2,8	3,0	2,7	1,8	2,2	2,6
3.2.	– maszynowy	6,6	4,0	3,5	2,7	2,4	3,0	3,3	3,0	3,0
3.3.	– precyzyjny	1,8	1,0	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
3.4.	– środków transportu	7,9	13,2	8,2	4,3	3,8	3,0	3,7	4,1	7,5
3.5.	– elektrotechniczny i elektroniczny	3,8	3,3	2,8	4,3	4,1	3,2	2,9	3,4	3,3
4.	Chemiczny	9,8	10,5	10,9	9,2	9,6	9,1	9,3	9,3	10,8
5.	Mineralny	4,0	3,4	3,5	3,5	4,1	4,6	4,6	5,0	5,4
6.	Drzewno-papierniczy	4,3	5,0	3,2	4,1	6,1	6,8	6,2	5,6	7,3
7.	Lekki	7,7	6,4	3,7	4,1	4,2	3,9	3,5	2,9	2,8
8.	Spożywczy	18,0	16,9	19,3	18,4	15,9	13,6	15,2	15,7	14,6
9.	Pozostałe gałęzie	1,7	1,7	1,4	1,7	2,1	3,4	2,5	2,6	3,0

Źródło: *Przemysł*, GUS, Warszawa 1990, s. 179; 1993, s. 133; 1994, s. 147; 1997, s. 166; Rocznik Statystyczny GUS 1998, s. 485. Obliczenia własne.

Drugą grupą gałęzi, której udział w nakładach inwestycyjnych polskiego przemysłu stale zmniejsza się, jest przemysł mineralny, w tym głównie – materiałów budowlanych (wzrost z 4,0 do 5,4% całości nakładów na przemysł w badanym okresie). Takie tendencje oznaczają utrwalanie dotychczasowej, niekorzystnej, wysoce nakładochłonnej i nienowoczesnej struktury polskiego przemysłu. Tendencje te są równocześnie utrwalane

w wyniku ciągłego spadku udziału inwestycji w najbardziej pożądanym, nowoczesnym gałęziach przemysłu elektromaszynowego oraz stabilizacji (brak wzrostu!) w przemy-

śle chemicznym, zwłaszcza w branżach produkujących nowoczesne, wysoko przetworzone wyroby chemii.

Kierunki inwestowania w przemyśle polskim, a w konsekwencji zmiany w jego strukturze przedmiotowej zasługują na jednoznacznie negatywną oceną, oznaczają one bowiem:

- wzrost udziału tradycyjnych, nakładochłonnych i nie zaliczanych do nowoczesnych, a przy tym uciążliwych dla środowiska, gałęzi przemysłu paliwo-energetycznego, mineralnego, drzewno-papierniczego,

- znaczny spadek udziału przemysłu elektromaszynowego, w tym nowoczesnych jego gałęzi i branż, jakimi są przemysł obrabiarkowy, maszyn biurowych i komputerów, maszyn i aparatury elektrycznej, instrumentów precyzyjnych, medycznych, optycznych, automatyki, elektroniki, teletechniki itp.

- brak procesów rozbudowy i rozwoju nowoczesnego przemysłu chemicznego i wzrostu jego znaczenia w gospodarce polskiej.

Kierunki zmian w strukturze nakładów inwestycyjnych polskiego przemysłu lat 90. są przeciwstawne do procesów zachodzących we współczesnym świecie i nieznane w powojennej Europie, a także w Polsce, gdzie udział przemysłu elektromaszynowego w produkcji globalnej wzrastał z około 16% w r. 1960 do 26% w r. 1970 i 31% w r. 1980 (Rocznik Statystyczny Przemysłu 1981, s. 75), po czym zmniejszył się do poziomu ok. 21% w roku 1993 (Rocznik Statystyczny GUS 1994, s. 311) i wykazuje dalsze tendencje spadkowe. Proces ten, określany w literaturze przedmiotu jako “uwsteczenie” struktury polskiego przemysłu, jest szczególnie wyraźny, gdy analiza problemu przeniesiona zostanie z wysoce zagregowanego poziomu sekcji i działów lub gałęzi przemysłu na szczebel branż lub ważniejszych wyrobów przemysłowych. Ujawnia się wówczas głębokość regresu, jaki nastąpił w branżach i rodzajach nowoczesnego przemysłu wysokiej techniki i zaawansowanej technologii.

Wobec braku dostępnych informacji statystycznych w bardziej szczegółowych ujęciach, dotyczących nakładów inwestycyjnych, a nawet rozmiarów produkcji wyrażanych w cenach stałych, o głębokości regresu świadczyć mogą dane dotyczące wielkości zatrudnienia lub rozmiarów produkcji ważniejszych wyrobów, ewidencjonowane w jednostkach naturalnych.

Tabela 6. Zmiany przeciętnego zatrudnienia w wybranych branżach przemysłu elektromaszynowego w zakładach zatrudniających ponad 50 osób

Lp.	Wyszczególnienie	1989	1993	
		tys. zatr.	tys. zatr.	rok 1989 = 100
	PRZEMYSŁ OGÓLEM	4 050,6	2 759,7	68,1
1.	Przemysł elektromaszynowy	1 900,7	7 681	59,0
2.	Przemysł maszynowy	420,6	240,9	57,3
	– Maszyn i urządzeń energetycznych	61,9	45,5	73,5
	– Maszyn i urządzeń górniczych i koksown.	36,8	23,9	65,0
	– Maszyn i urządzeń budowlanych	44,3	27,7	62,5
	– Maszyn i aparatury chemicznej	16,2	10,3	61,0
	Obrabiarek	30,5	17,6	57,7
3.	Przemysł precyzyjny	71,8	42,2	47,5

	– Przem. środków automatyki	18,8	9,5	50,5
	– Przem. środków informatyki	12,1	3,4	28,1
	– Przem. aparatury pomiarowej	22,5	12,8	56,9
	– Przem. sprzętu medycznego i weter.	6,3	3,6	57,1
4.	Przemysł elektrotechniczny i elektroniczny	243,9	141,1	50,7
	– Przem. maszyn i urządzeń elektroenerg.	46,5	26,4	56,8
	– Przem. wyrobów elektrotechn.	50,8	29,2	57,5
	– Przem. elektroniczny	110,5	45,4	41,1
	– Przem. teleelektron. i teletechn.	19,1	6,8	35,6

Źródło: *Przemysł*, GUS, Warszawa 1991, s. 236; 1994, s. 220.

Tabela 6 wskazuje, że głęboki spadek pracujących łącznie w zakładach przemysłowych, zatrudniających ponad 50 osób, dotyczył w znacznie większym stopniu przemysłu elektromaszynowego, w tym szczególnie nowoczesnych gałęzi i branż: przemysłu precyzyjnego oraz elektrotechnicznego i elektronicznego. Zatrudnienie w przemyśle informatycznym, elektronicznym, teleelektronicznym i teletechnicznym spadło znacznie powyżej 50% stanu sprzed okresu transformacji. Oznacza to głęboki regres w branżach nowoczesnego przemysłu i wytracenie posiadanych przez nie zdolności produkcyjnych. Wniosek taki znajduje potwierdzenie w danych tabeli 7.

Tabela 7. Produkcja ważniejszych wyrobów przemysłu elektromaszynowego w latach 1985–1996

Lp.	Wyrób	Jedn. miary	1985	1989	1990	1991	1992	1995	1996	$\frac{1996}{1989}$ %
1.	Obrabiarki do metali	tys. szt.	57,4	48,8	27,6	16,4	15,0	13,8	13,9	28
2.	Maszyny i urządzenia górnictwa	tys. ton	396	371	231	148	123	144	219	59
3.	Masz. i urz. drogowo, bud. i melior.	”	124	132	99,5	37,5	23,4	34,2	32,3	24
4.	Masz. i urządzenia przem. spoż.	”	55,7	42,9	36,7	22,2	11,8	12,3	11,0	26
5.	Masz. i urządzenia przem. włókienniczego	”	13,4	12,4	9,2	1,6	0,6	0,9	0,9	7
6.	Masz. i urządzenia przem. chemicznego	”	54,3	23,7	21,5	20,0	10,9	17,0	23,5	99
7.	Masz. elektr. wirujące	tys. szt.	12 505	12 581	10 434	6 747	5 680	5 535	5 633	45
8.	Transformat. mocy ponad 20 kVA	”	17,3	14,5	10,8	9,5	8,1	5,7	6,6	46
9.	Kable i przewody	tys. ton	236	255	201	187	177	197	221	87
10.	Akumulatory elektr.	”	68,6	50,8	40,8	35,9	33,5	39,2	36,2	71
11.	Kondensatory	mln. szt.	723	815	540	231	154	85	40	5
12.	Rezystory stałe	”	563	1035	763	206	4,4	2,6	2,3	0,2
13.	Przyrządy półprzewodn.	”	289	373	208	79,4	24,8	8,3	8,2	2
	w tym – tranzystory	”	105	119	67,3	24,0	13,9	5,3	3,7	3
	układy scalone	”	35,3	62,6	32,1	13,0	4,9	0,7	3,5	6
14.	Odbiorniki radiofon.	”	2,7	2,5	1,4	0,6	0,3	0,2	0,2	8
15.	Odbiorniki telewizyjne	”	0,6	0,7	0,4	0,7	0,9	1,1	1,6	229
16.	Magnetof., dyktafony	tys. szt.	384	438	299	108	22,2	12,1	13,8	3

17.	Gramofony elektr.	”	242	245	127	52,5	19,8	14,2	8,6	3
18.	Autobusy	”	8,0	9,2	3,9	1,9	1,0	1,4	1,6	18
19.	Samoch. osobowe og. przezn.	”	283	285	266	167	334	366	441	155
20.	Zespoły elektr. wieloczołowe	kpl.	35	33	52	45	10	4	11	33
21.	Lokomotywy elektryczne	szt.	108	64	20	6	8	11	2	3

Źródło: Roczniki Statystyczne Przemysłu 1994, s. 41; 1997, s. 45; Rocznik Statystyczny GUS 1991, s. 277; 1996, s. 296.

Widoczny głęboki regres produkcji wyrobów przemysłu elektromaszynowego dotyczy większości wyrobów różnych branż i gałęzi tego przemysłu. Nieliczne wyjątki (produkcja odbiorników telewizyjnych, samochodów osobowych) nie zmieniają ogólnej oceny.

Szczególnie uderzający jest głęboki spadek produkcji maszyn i urządzeń specjalistycznych (branżowych) dla najważniejszych rodzajów przemysłu: spożywczego, włókienniczego, górnictwa, drogownictwa oraz zupełny niemal zanik produkcji wielu wyrobów przemysłu elektrotechnicznego i elektronicznego. Oznacza to w zasadzie zanik tej gałęzi przemysłu w Polsce, pomimo znacznych rozmiarów produkcji, jaką osiągnęto już w latach osiemdziesiątych. W tej i wielu innych dziedzinach nowoczesnej produkcji Polska stała się otwartym, wielkim rynkiem zbytu dla producentów z zagranicy, dopuszczając skutecznie do likwidacji własnego przemysłu.

Przyczyn tego stanu szukać należy głównie w braku ochronnej polityki ze strony państwa, czego wyrazem było otwarcie granic i dopuszczenie do niekontrolowanego zalewu rynku krajowego tanimi (i często niskiej jakości) wyrobami importowanymi, do konkurencji z którymi zaskoczony przemysł rodzimy nie był przygotowany. Równocześnie brak strategii rozwoju przemysłu polskiego i brak aktywnej polityki przemysłowej kolejnych rządów III RP, w tym również polityki inwestycyjnej w przemyśle, doprowadziły do dużego stopnia uwstecznienia struktury polskiego przemysłu. Odwrócenie dotychczasowych tendencji w przemianach struktury przedmiotowej przemysłu i likwidacja ich skutków będzie wymagać w przyszłości dużego wysiłku, wielkich nakładów i nadgonienia utraconego czasu.

Podobne tendencje “uwstecznienia struktury” wystąpiły w konsekwencji również w handlu zagranicznym. W strukturze eksportu polskiego przemysłu udział wyrobów przemysłu elektromaszynowego spadł z 37,6% w r. 1990 do 23,4% w r. 1996, a udział wyrobów przemysłu chemicznego – odpowiednio z 13,4% do 7,7%. Wzrósł równocześnie udział w eksporcie wyrobów o niskim stopniu przetworzenia i niskiej wartości jednostkowej (przemysłu metalurgicznego, mineralnego, drzewnego). Zmiany te szły w kierunku zbliżenia struktury eksportu polskiego przemysłu do typowej struktury dla krajów surowcowych, a nie dla krajów uprzemysłowionych. Było to zatem cofanie się w stosunku do już osiągniętego poziomu i struktury eksportu produkcji przemysłowej sprzed kilku lat.

Zmiany struktury przedmiotowej przemysłu polskiego, dokonane w latach 1990–1997 nie mogą być uznawane jako procesy restrukturyzacji. Zachodziły one bowiem pod wpływem niezidentyfikowanych sił i przesłanek nie wskazujących na zamierzone działania. Nie spełniały żadnego z podstawowych warunków restrukturyzacji; sądzić należy, że nie miały świadomego charakteru, nie były zaprogramowane, nie były wprowadzane przy zastosowaniu odpowiednich mechanizmów ekonomicznych.

Zmiany te zachodziły prawdopodobnie w sposób przypadkowy i żywiołowy, siłą inercji i wpływów różnych lobby branżowych, korzystających z braku zainteresowania władz państwowych prowadzeniem w kraju właściwej polityki przemysłowej i braku strategicznego programu rozwoju przemysłu jako narzędzia sterowania procesami takiego rozwoju.

Regres przedmiotowej struktury inwestycji, produkcji i eksportu w przemyśle polskim jest również zjawiskiem wybitnie groźnym dla przyszłości gospodarki narodowej, a zwłaszcza dla procesów integracji z Unią Europejską. Zwiększa niebezpieczeństwo podporządkowania naszej gospodarki wyżej rozwiniętym krajom Europy Zachodniej, pogarsza naszą pozycję w wymianie międzynarodowej i w negocjacjach z UE.

W konkluzji nasuwa się wniosek o konieczności zahamowania i odwrócenia dotychczasowych, niekorzystnych zmian strukturalnych w przemyśle. W obecnej strukturze i przy dotychczasowych tendencjach przemysł polski nie jest zdolny do szybkiego wzrostu produkcji i eksportu. Niezbędne są zmiany dotychczasowych trendów, niezbędna jest faktyczna, realna i głęboka restrukturyzacja polskiego przemysłu. Zaobserwowany w ostatnim z badanych lat (1997) niewielki wzrost udziałów nakładów inwestycyjnych w przemysłach: elektromaszynowym i chemicznym, przy równoczesnym spadku udziału w przemyśle paliwowo-energetycznym może okazać się zwiastunem właściwych, pożądanych przemian struktury przedmiotowej przemysłu.

Aby tak się rzeczywiście stało, niezbędny jest dalekosiężny program restrukturyzacji (przedmiotowej, produktowej, technologicznej, podmiotowo-własnościowej, organizacyjnej, przestrzennej, finansowej itp.) przemysłu polskiego i wola jego skutecznej, konsekwentnej realizacji.

Literatura

- Bombach G., Gahlen B., Ott A.E., *Probleme des Strukturwandels und der Strukturpolitik*, Tübingen 1997
- Brocka-Palacz B., *Rola państwa w kształtowaniu zmian struktury przemysłu w gospodarce rynkowej*, "Gospodarka Narodowa" 1990, s. 7–8
- Domańska E., *Wokół interwencji państwa w gospodarce*, Warszawa 1992
- Karpiński A., *Zakres interwencji państwa we współczesnych gospodarkach rynkowych*, Warszawa 1992
- Markowski K., *Rola państwa w gospodarce rynkowej*, Warszawa 1992